

В.К.Сельський

НЕВІДОМІ СТОРІНКИ РАННЬОЇ ТВОРЧОСТІ ЕДВАРДА КОЗАКА

Едвард Козак – один з найпопулярніших у діаспорі українських митців нашого століття – ще за життя здобув світове визнання як художник, карикатурист, редактор численних гумористичних журналів, автор великих декоративних праць, ілюстратор і оформлювач багатьох книг, журналів і навіть як переможець конкурсу мультиплікаційних фільмів (1955-1957 рр., Детройт). Він також був не менш оригінальним письменником, автором цілої низки сатиричних, гумористичних, патріотичних і сентиментальних оповідань та віршів. Праці свої переважно підписував псевдонімом Еко, але користувався й іншими: Авенір, Люшня, Мамай, Косий, Майк, Чічка, Коко та ін.

Стрийщина може пишатися, що подарувала народові такого митця, хоч світове визнання до художника прийшло не на рідній землі, а в далекій діаспорі – Сполучених Штатах Америки. Сюди він переїхав на початку 1950-х років (місто Воррен, штат Мічіган) і залишився тут на все життя.

На Американському континенті серед української діаспори Еко вважався ніби символом довголітнього існування “Пласту”, зокрема Стрийського, в якому він почав свою діяльність у 1913 р.

Період між двома світовими війнами – це час розквіту його творчості. У 1927 р. Еко вступає на навчання до славної мистецької школи О.Новаківського у Львові й блискуче її закінчує. Саме тоді з’являються його перші карикатури в сатирично-гумористичному журналі “Зиз”. За ескізами Едварда Козака друкуються журнальні обкладинки. Знайомство з Іваном Тиктором, власником Львівського видавничого концерну “Українська преса”, відкрило митцю широкі можливості для самореалізації. Ілюструючи дитячий журнал “Дзвіночок”, журнал сатири й гумору “Комар” та ряд книг, художник виявляє свої здібності до графіки, карикатури та газетно-журнальної і книжково-видавничої справи.

Одночасно Еко захоплювався й живописом, особливо тоді, коли сім’я перебувала на відпочинку. Село Космач на Гуцульщині найбільше приваблювало митця. Його малюнки прикрашали не тільки львівські видання, але й журнал “Жіноча доля” (1930), що видавався в м.Коломиї на Івано-Франківщині.

У 1939 р. Е.Козак із сім'єю переїздить зі Львова до Кракова. І надалі куди б його не закинула доля він завжди займався творчою роботою. Так, у Кракові Еко очолює мистецький гурток "Зарево", видає низку святкових листівок, випускає книжки; згодом у Німеччині, в умовах табірної життя гуртує довкола себе молодь, яка бажає вчитися малярству, очолює Українську спілку образотворчих митців: у Детройті обирається головою культурно-громадського клубу, публікує дві книги (1975, 1982) написаних ним фейлетонів, видає гумористичний журнал "Лис Микита", друкується в дитячому журналі "Веселка".

Е.Козак завжди вірив у краще майбутнє України та її народу. Дочекавшись, коли наша держава стала незалежною, будучи уже хворою людиною, він, не вагаючись, пускається в нелегку дорогу, щоб відвідати рідний край. До Америки Едвард повернувся сповнений радості, з новими творчими задумами. Та їм не судилося здійснитись. 22 вересня 1992 р. (на 91 році) смерть обірвала його життя.

Володимир Баран, видавець річного календаря для діаспори на 1994 р., який був повністю ілюстрований репродукціями творів митця, писав про нього: "В його картинах почуєте відгомін стрілецьких боїв за рідне місто, почуєте голос гуцульських трембіт, побачите легінів у крутоголовому танку. Під впливом його унікальних картин, неповторних за стилем, у Вашій душі вичаровується незабутня картина Вашої Батьківщини, тих часів, які вже ніколи не повернуться, часів і Вашої молодості"[4].

У Е.Козака були десятки надзвичайно популярних виставок. Їх географія дуже широка: Львів, Відень, Копенгаген, Мюнхен, Гантері, Детройт, Торонто, Нью-Йорк та ін. Твори, що тут демонструвалися, висвітлювали тематику побутову, козацьку, січову героїку, це були малюнки до українських пісень, казок, художніх творів, карикатури тощо.

Та серед великого мистецького доробку Едварда ще є роботи, які не виставлялися на жодній виставці і взагалі нікому не відомі. Саме про такі сім ранніх малюнків художника піде мова. Намальовані вони були в Стрию, у споминнику давньої пластової товаришки Едварда, колишньої вчительки місцевої музичної школи Ольги Новицької (1902 р.н.). Більше 70 років вона зберігала дорогу пам'ятку, яку вдалося виявити лише після її смерті.

Щоб мати змогу зробити сюжетний аналіз цих робіт Е.Козака, необхідно попередньо змалювати ту політичну ситуацію, в якій працював митець, а також коротко зупинитися на основних віхах біографії художника того періоду.

Народився Едвард Козак 21 січня 1902 р. в с.Гірне на Стрийщині, а пізніше жив з родиною в с.Дуліби.

Дар до малювання в Едварда виявився в ранньому дитинстві. В гімназії професори всіляко розвивали мистецькі здібності хлопця.

У 1912 р. на Стрийщині зароджується пластовий рух, а в 1913 р. до “Пласту” були залучені й учні першого класу гімназії, в якому навчався Е.Козак. Тоді “першаки” підбирали собі пластові (“совині”) імена (прізвиська). За Едвардом закріпилося два: “Еко” та “Власник коника Калібер і возика”, яким доїздив до гімназії з с. Дуліби. У той час “Пласт” розгортає значну вишкільну та виховну роботу й поповнюється молоддю за рахунок інших навчальних закладів Стрия. Та з осені 1914 р., коли російські війська зайняли Галичину, тимчасово припиняє свою діяльність.

Щойно фронт пересунувся на схід, пластові осередки знову почали оживати. Колишні “першаки” тепер уже учні четвертого класу гімназії. Коло їх діяльності значно розширюється. Окрім військового мистецтва, вони вивчають національні традиції, історію стрілецького руху, стежать за перебігом бойових дій на фронтах, збирають стрілецькі альманахи, листівки, пісні, дістають і ховають в потайниках зброю та боєприпаси, займаються впорядкуванням могил загиблих УСС тощо.

7 жовтня 1918 р. пластуни 6-го гімназійного класу приймають військову присягу і з цього часу вважають себе вояками Української Галицької армії. У ніч з 31 жовтня на 1 листопада молодь міста Стрий на чолі з військовим комітетом, до якого входили січові стрільці із числа колишніх пластунів, піднялась на боротьбу проти австрійсько-польської влади, яка була повалена.

Проголошено Українську державу. У місті розквартировується один із трьох корпусів. Однак 19 травня 1919 р. польські війська знову займають Стрий, і старші пластуни покидають місто разом з відступаючою УГА. Надалі їх, як і вістового “Пласту” Едварда Козака, чекали довгі роки визвольних боїв за Україну (1919-1920 рр.).

Після суворих випробувань на фронті, хто після тифу, хто після полону, повертаються до рідного міста колишні пластуни і поновлюються на навчання.

З вересня 1920 р. “Пласт” відроджується втретє. До його керівництва входять колишні вояки УГА. У тому ж 1920 р. у Стрию вперше з'являється дівочий “Пласт” на базі трьох жіночих навчальних закладів. Ініціаторами створення гуртків українського дівочого “Пласту” були семінаристки Марія Середницька, Ольга Новицька, Галина Турчин та Олена Купринець. Їм допомагали й хлопці-пластуни, серед яких був

Едвард. Улітку 1921 р. в Народному домі м.Стрия відбулося урочисте складання присяги пластунками, на якому була не тільки стрийська молодь і батьки, але й гості зі Львова. Громадськість міста дуже привітно поставилась до діяльності пластунок, яка включала проведення різних імпрез, організацію святкових вечорів, добродійних концертів, дитячих ранків та інших заходів.

Едвард Козак після повернення з УГА в останні гімназійні роки після навчання все більше часу віддає малярству. Та політичні утиски тих років не обминули його. У 1922 р. за участь в Українській військовій організації польська влада арештовує Козака й ув'язнює у стрийській тюрмі. Надалі обставини склалися для Едварда так, що основ мистецької грамоти він зміг навчитися тільки згодом, у школах Львова, Відня та Любліна.

Сюжети деяких малюнків із згаданого споминника О.Новицької відбивають події тих буремних часів, що важкою ходою пройшли крізь життя Едварда. Датовані вони 10.VIII – IX. 1920 р., коли недавній вояк УГА Е.Козак тільки-но повернувся до Стрия, поновився в гімназії й допомагав організовувати дівочий “Пласт”. Одночасно Еко бере активну участь у пластовому русі: скрізь були потрібні його малярські й політичні здібності. На малюнках у споминнику молодий художник робить спробу відобразити завдання й замисли тогочасних пластунів.

Мал.1

Отже, *малюнок перший*, розміщений на сторінках споминника, має розмір 3х2 см і є ніби його емблемою.

На малюнку чорною тушшю, пером у техніці графіки зображено танцюючого пластуна. Зміст даного малюнка можна зрозуміти так: власниця споминника – талановита музикантка, гра якої кожного пластуна манить у танок і нікого не залишає байдужим.

Малюнок другий. Розмір 12 х 11 см. Намальований акварельними фарбами. Внизу справа – підпис: Козак Е., IX. 1920.

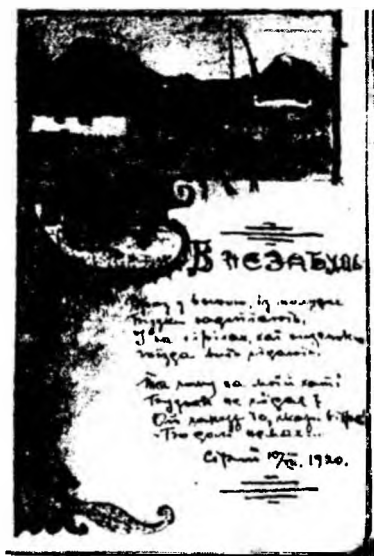
На малюнку зображено двох чоловіків, очевидно, в шинку. На столі – пляшка. Один із них (шинкар) з люлькою в роті, склавши руки, уважно слухає співрозмовника: може, те, про що говориться, можна буде доповісти поліції. Другий персонаж – селянин у кепгарі й папасі, напідпитку. Очевидно, нарікає на ті біди, які знову спіткали українських селян. Права рука його ніби тримає склянку з горілкою. Насправді ж у руці нічого немає. На нашу думку, спочатку в руці селянина таки була намальована склянка зі спиртним, але на вимогу

власниці споминника, Едвард її замалював (О.Новицька завжди виступала проти вживання алкоголю). Малюнок повинен був застерігати від зайвої балакучості.

Третій малюнок. Розмір 17 x 10,5 см. Змішана техніка (акварель, туш, перо). У верхній частині аркуша намальовано типовий пейзаж українського села: рівнинна місцевість, дві сільські хати під солом'яними стріхами, колодязь-журавель. На передньому плані – водойма і три ластівки. Погода тепла, ясна. Пейзаж обрамлений фігурною орнаментальною рамкою, на якій написано: “Е.Козак. 10.VII. 1920”. Під пейзажем, в контурі рамки, – вірш Едварда напам'ять товарищі.

Мал.2.

Мал.3.

В НЕЗАБУДЬ

*Враз з весною, із полудня
Бузьки надлітають,
І на стріхах хат низеньких
Гнізда вить сідають.*

*Та чому на моїй хаті
Бузьок не сідає?..
Ой чому ж то, скажи вітре!
– Бо долі немає...*

Стрий. 10. VII. 1920.

Малюнок четвертий.
Розмір 16 х 9,5 см. Графіка (туш, перо). Внизу справа – підпис “Козак”.

У цій роботі автор зобразив себе в профіль за карбуванням на камені слова “Незабудь”. Працює він на фоні скелястого пейзажу. Позаду нього росте єдиний корч будяка. Небо непривітне, хмарне, неначе перед бурею. У небі – згряя великих чорних птахів. Враження таке, ніби природа віщує митцеві якесь лихо. Едвард зобразив себе у вісімнадцятилітньому віці.

Мал.4.

Мал.5

Малюнок п'ятий. Розмір 13,5 х 10 см. Змішана техніка (акварель, перо). Справа внизу – підпис “Е.Козак”.

Зображено український степ, у небі – двох лелек. На траві сидять двоє молодих козаків і слухають кобзаря. Один із них повернутий до глядача спиною, другий зображений в анфас. Кобзар – кремезний козак середнього віку з чорним оселедцем і довгими вусами – грає на кобзі й співає. Очевидно, згадує в пісні про славу козацьку волю.

Малюнок шостий. Розміри 17,5 x 11 см. Графіка (чорна туш, перо). Внизу справа – підпис “Е.Козак”.

Мал.6.

Могила від часу дуже поросла, просіла, тільки хрест з дерева стоїть, міцно вкопаний над головою загиблого січовика. Цей малюнок супроводжується текстом, вписаним у споминник на зборі пластунів і пластунок в Медвежі, що відбувся 10 жовтня 1920 р.

Дорогому брату
Міхалу, який загинув у боротьбі за нашу
батьківщину, я пишу ці рядки, щоб
ти не забув про нас, твоїх друзів і
товаришів, які залишилися живими.
Ми всі дуже сумуємо за тобою, і
багато разів плачемо над твоєю
могилою. Ти був таким сміливим і
жарликим, і завжди готовим до
жертви. Ми всі тебе любимо, і
будемо пам'ятати тебе завжди.
Надіюсь, що ти знаходишся в
раю, де всі твої друзі і
товариші. Ми всі тебе чекаємо,
і будемо раді бачити тебе знову.
Знай, що ми всі тебе любимо,
і будемо пам'ятати тебе завжди.
Твоєму батьку і матері передай
наші привітання. Ми всі тебе
любимо, і будемо пам'ятати тебе
завжди.

Я пишу ці рядки, щоб ти не забув
про нас, твоїх друзів і товаришів,
які залишилися живими. Ми всі
дуже сумуємо за тобою, і багато
разів плачемо над твоєю могилою.
Ти був таким сміливим і жарликим,
і завжди готовим до жертви. Ми
всі тебе любимо, і будемо пам'ятати
тебе завжди. Надіюсь, що ти
знаходишся в раю, де всі твої
друзі і товариші. Ми всі тебе
чекаємо, і будемо раді бачити
тебе знову. Знай, що ми всі тебе
любимо, і будемо пам'ятати тебе
завжди. Твоєму батьку і матері
передай наші привітання. Ми всі
тебе любимо, і будемо пам'ятати
тебе завжди.

На пам'яті Миши
Міхала
10 жовтня 1920 р.

Медвежа 10 жовтня 1920

Медвежів, або Медвежівка – назва потоку, на берегах якого розкинулося село Долголука, що за 14 км на південь від м. Стрий. Поряд були великі поля, луки та лісові простори маєтку єдиного українського землевласника в селі Якова Тишовницького. У лісі “Лукачів” відніються порослі деревами вали. За переказами людей, це залишки давніх укріплень. У 1914-1915 рр. тут відбувалися тривалі бої між австрійською і російською арміями, що завдали багато шкоди цій місцевості і в яких полягло чимало січових стрільців. Стрийські пластуни влаштовували походи, під час яких й впорядковували могили. Враження від перебування в Медвежі, відтворення в уяві тутешніх боїв, побачені могили полеглих стрільців, очевидно, навiali Е.Козаку сюжет малюнка. Крім того, ці місця були дуже добре знайомі й близькі художнику-початківцю ще й тому, що неподалік знаходилося село Гірне, де він народився, і де колись жили його батьки.

Як уже згадувалося, до малюнка є вірш під заголовком “Мати за сином”. У вірші говорилося, що одного ясного дня на узлісся вийшла стомлена стара жінка. Було видно, що йде здалека. Після поранення на війні повернувся товариш її сина і розповів, що він тут загинув у нічному бою. Приступила мати до могили ближче, хрест руками обняла і ще сильніше розридалася. Під вечір востаннє попрощалася з сином і пішла. Не витримало материнське серце втрати єдиної дитини, і наступного дня при битій дорозі люди знайшли мертву стару жінку, поклали її на віз, накрили й повезли, а самі пішли пішки. В кінці – підпис автора й позначка: Медвежа. 10 жовтня 1920 р. Важко сказати хто автор цього вірша, хоч підпис нагадує прізвище подібне до “Козак”.

Малюнок сьомий. Розміри його 17,5 x 11 см. Техніка виконання – гризайль (у коричневих тонах). Справа внизу підпис: Е.Козак.

У цій роботі художник зобразив гірську скелясту місцевість. На вершині однієї гори стоїть прикутий ланцюгом до скелі оголений до пояса юнак. Руки його закуті за спиною. Однак, ця могутня людина не думає

Мал. 7.

падати на коліна, а стоїть рівно, напружуючи руки у спробі розірвати пута. На скелі, до якої він прикутий, виکارбувана дата "1764". Вказаний рік для України був фатальним, бо саме тоді імператриця Росії Катерина II остаточно знищила гетьманство й встановила повну залежність України від царської Росії. Небо вкрите густими хмарами, які розривають блискавки. Серед хмар в'язень бачить вершників з оголеними шаблями, які мчать визволяти свою Батьківщину. Хлопець вірить, що недалекий той час, коли Україна визволиться від ярма й здобуде незалежність.

Ось так у сімох малюнках Едвард Козак розкрив історію свого народу: його минуле, сьогодення й віру у вільне майбутнє.

1. Наукове товариство ім. Шевченка. Регіональний збірник. Стрийщина. Нью-Йорк, 1990. – 20, 159, 186, 416, 418, 482, 513, 514, 519, 522, 404-440. Там же. – II.С. 69,120,122,139, 148, 194, 205-209.

2. Яців Р. Хто він Еко! //Дзвін. – 1990 – № 5 (547). – С. 148-154.

3. Коротка Історія Пласту, Цвіт України //Пластовий часопис. – ч.5,7,9.- Тернопіль: Вид-во Укр.Скаут. Орг."Пласт", 1992).

4. Баран В. Ілюстрація Юрія Козака. Едвард Козак (Календар на 1994 р. – Торонто – Вид. укр.кредитової спілки, 1993).

Volodymyr Selskiy

UNKNOWN EARLY WORKS BY EDVARD KOZAK

This article focuses on early pictures by Edvard Kozak, a popular Ukrainian artist and writer of great originality. It describes a series of drawings which have never been presented at any exhibitions and remain unknown to the public. Commenting on the thematic and pictorial elements of the drawings, the study provides relevant historical and autobiographical information which facilitates a deeper understanding of these works.